

Bunlar imlâ birliğimiz açısından sevindirici gelişmelerdir. Türk Dil Kurumunun bilim adamlarının görüşlerini dikkate alarak hâlihazırdaki İmlâ Kılavuzu'nu tekmil etmesi ve ilim adamlarının yazdığı kitapların da bu ortak imlâ kılavuzumuzun yaygınlaştırılması ve öğretilmesi amacıyla neşrolunması bize oturmuş ve genel kabul görmüş bir imlâ kazandıracaktır.

Mustafa Özkan'ın bu yeni kitabı gençlere imlâ alışkanlığının kazandırılmasında ve yazım kurallarının öğretilmesinde büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Enfel DOĞAN

Manisa nach Evliyâ Çelebi aus dem neunten band des seyâhat-nâme übersetzung und kommentar, Nuran Tezcan, Brill, 1999, XXI+325.

Bölüm bölüm de olsa, Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların devam etmesi elbette sevindirici. Daha önce Diyarbakır (Martin Van Bruinessen and Hendrik Boeshoten, *Evliyâ Çelebi in Diyarbekir*, E. J. Brill, 1988), Bingöl (Robert Dankoff, *Evliya Çelebi in Bitlis*, E. J. Brill, 1990), Anadolu yolculuğu (Korkut Buğday, *Evliyâ Çelebis Anatolienreise*, E. J. Brill, 1996), Van (Christiane Bulut, *Evliyâ Çelebis Reise von Bitlis nach Van*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1997) bölgelerinin anlatıldığı bölümler üzerinde başarılı çalışmalar yayımlanmıştı. Nuran Tezcan'ın çalışması da bu serinin devamı niteliğinde sistemli ve başarılı bir çalışma olarak elimizdedir. Medine ve yöresinin anlatıldığı bölüm üzerinde, Bamberg'de Prof. Dr. Klaus Kreiser'in nezaretinde Nurettin Gemici tarafından yapılan doktora çalışmasını da burada zikretmek yerinde olacaktır (Nurettin Gemici, *Evliyâ Çelebi in Medina* (basılmamış doktora tezi) Bamberg 1999. Henüz yayımlanmamış olan bu çalışmadan beni haberdar eden ve müellifinin izniyle çalışmanın fotokopisini gönderme lütfunda bulunan sayın Prof. Dr. Semih Tezcan'a teşekkür borçluyum.)

Burada tanıtmaya çalışacağım eser, Nuran Tezcan'ın 1996'da Bamberg'de tamamladığı doktora çalışmasına dayanmakta olup Seyahatname'nin Manisa ve yöresinin anlatıldığı 12 yapraklık bölümünü (C. 9, 27a-39b) konu almaktadır.

Kitap, önsöz (IX) ve kısaltma listesi (XI) ile başlamaktadır. Giriş bölümünde (3-47) Manisa ve yöresinin tarihi hakkında etraflı biçimde geniş bir kaynak taramasıyla bilgiler verilmiştir. Sonra çift sayfalarda çeviri yazılı metin, tek sayfalarda ise Almanca tercümesi yer almaktadır (49-129). Asıl metin paragraf düzeninde verilmiş, cümleler noktalarla birbirinden ayrılmıştır. Sadece özel isimler büyük harfle başlatılmış, konu başlıkları başlık düzeninde eğik dizilmiştir. Bu durum okuyucu için eserin takibini ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Seyahatname'nin metninden sonra tarihî bilgileri kısmen karşılaştırma imkânı veren Aşık Mehmed'in Menâzirü'l-Avâlim adlı eserinden (131-133) ve Kâtip Çelebi'nin Cihân-nümâ'sından (134-135) Manisayla ilgili metinler çeviri yazılı karşılıklarıyla aktarılmıştır. Bundan sonra açıklamalar bölümü (137-275), arkasından geniş bir bibliyografya listesi (276-286), yer ve şahıs adları dizini (287-294) yer almaktadır. Eserin notlar bölümü oldukça kapsamlı ve faydalı bilgiler ihtiva etmektedir. Seyahatname'deki bilgilerin diğer kaynaklarla karşılaştırılmış olması bu bölüme ayrı bir önem katmıştır. Bundan sonra metnin

tıpkıbasımı (296-320), arkasından Evliya Çelebi'nin Gördes'ten başlayan seyahat rotasını gösteren bir harita, Manisa tarihinde vakıfların ve hayır kuruluşları ile XVII. yüzyılda Manisa'da ziraat, ticaret ve eşnaf teşkilatlarının listesi eklenmiştir.

Çalışmada, müellif yazması bulunmadığından, kimi araştırmacılar tarafından 9. (ve 10.) cilt için Seyahatname'nin en güvenilir nüshası sayılan Bağdat Köşkü 306 numarada kayıtlı yazma (İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi) esas alınmıştır. Eserde, ilim çevrelerince müellif yazması olarak kabul edilen ilk 8 cilt için kullanılan S harfinin çalışma metninin alındığı nüsha için de kullanılmış olması bir dikkatsizlik eseri olmalı. Takım halinde bulunan diğer nüshalar için P (Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 458-462), Q (Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa, nr. 448-458), T (İstanbul Üniversitesi Yazma Kütüphanesi, TY 5939, Bağdat 300-303) harfleri alışıl gelmiş sembollerdir. Söz konusu sekiz cilt ise, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde, (Bağdat 304 (1 ve 2. ciltler), 305 (3 ve 4. ciltler), 307 (5. cilt), Revan 1457 (6. cilt), Bağdat 308 (7 ve 8. ciltler)) bulunmaktadır.

Karşılaştırma için Beşir Ağa (Q) (Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa Bölümü, nr. 452) nüshasına da başvurulduğu görülmektedir. Tezcan'ın dipnotta gösterdiği nüsha farklarından, çalışmaya esas alınan yazmanın, ilim çevrelerince müellif yazmasını tamamlayan nüsha sayılması önerisinin isabetliliği açığa çıkmaktadır. Ayrıca Tezcan'ın eserin (12 varaklık kısmın) imlâsı ile ilgili verdiği örnekler de müellif nüshasının imlâsıyla bulunan özellikler taşımaktadır. Ancak buradaki edisyon kritik çabasının, kahr ile (~ kâra ile, 123. dipnot.), garb kürki (~ 'arab gevreği, 216. dipnot) gibi birkaç isabetli ve gerekli örnek dışında esere bir katkısının olmadığı söylenebilir.

Kitap bir dil incelemesi olmamasına rağmen yazar, çalışmaya temel alınan yazmanın imlâsı hakkında, değerlendirmeyi bu konuda yapılan çalışmalara havale ederek önemli veriler sunmaktadır (13-16). Çeviri yazı işaretlerinin kullanılması eseri, dil çalışmaları için de elverişli duruma getirmiştir. Burada, bir dil incelemesi yapma iddiası bulunmadığı için hoş karşılanması gereken farklı yorumların olduğunu da söylememiz gerekiyor. Meselâ atif vavlarının yazılmadığı yerlerde bu yazılışın bir uyum sürecine işaret ettiğini düşünmek yerine, bir vav (ve, u gibi) ilâvesiyle metni tamir yoluna gidilmiştir. Asıl metnin yeni yazıya aktarılmasıyla ilgili bu hususlar eserin değerini azaltacak boyutta değildirler. Bunlar bir tarafa, Tezcan'ın, nısf-ı (17) mi'mâr zirâ'idir (29a/16-17), nısf-ı (22) burc [u] bârûlar (29b/21-22), reng-i rûyî humret üzre olup hakîkatü'l-hâl gül-rûhî âdemî olur. (30b/1), yokuş aşığı sengistân-ı sa'b yollar ile 3 (20) sâ'atde nüzûl édüp (33a/ 19-20), kahvenüfî misli rub' meskûnda yok (38a/7) gibi gözden kaçan yerlerle birlikte oldukça başarılı bir metin ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

Bu vesileyle iki hususa burada dikkat çekmek istiyorum. İlki, pek çok metinde olduğu gibi Seyahatname'de de bağ-ı İremzât veya İremzât vb. güzel ve bakımlı mekânların nitelenmesinde bir benzetme unsuru olarak sık sık karşılaşılan İremzât terkibi ile ilgilidir. Bilindiği gibi bu terkip Kuran-ı Kerim'de (Fecr, 7) İreme zâtî'l-'imâd ibaresi içinde geçer ve önceki ayetlere bağlı olarak "Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine, direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine, ..." anlamındadır. Dolayısıyla bu terkinin Farsça kurallı birleşik sıfat gibi İrem-zât biçiminde okunması doğru olmamalıdır. İkincisi de, misâl kelimesinin Farsça son ek olarak "gibi" anlamında görev yapan -veş-, -âsâ benzeri yazılmaya devam edilmesidir. Halbuki bu kelime, meh-veş "ay gibi", dev-âsâ "dev gibi" kelimelerinde olduğu şekilde birleşik yapı içinde değil, müstakil kelime olarak "gibi" anlamını karşılamaktadır. Seyahatname'de de sıkça geçen ve benzet-

me ifadesi taşıyan bu kelimenin söz dizimi içinde Türkçe bir unsur olarak değerlendirilmesi (sahrâ misâl "sahra gibi", câmi'-i selâtn misâl "sultan camisi gibi") ve kanaatimizce, Farsça kurallı birleşik sıfat gibi önceki kelimeyle bitişik (sahrâ-misâl vb.) yazılmamalıdır.

Yazar, Evliya'nın Manisa hakkında verdiği bilgilerde doğrudan bir kaynağa dayanmışlığının söylenemeyeceğini; aksine, tarihi kaynaklardan aldığı bilgileri seyahati sırasında gördükleri ve duyduklarıyla tamamladığını ifade etmektedir (5). Aslında bu değerlendirme, Seyahatname'de zikredilen pek çok mekân, kişi ve olaylar hakkında verilen bilgiler için de geçerlidir.

N. Tezcan, hem sistem ve konuyu işleyiş bakımından örnek bir çalışma, hem de Evliya Çelebi, Seyahatname, kültür tarihi ve tarihî coğrafya çalışanları için kaynak niteliğinde yararlı ve vazgeçilmez bir eser ortaya koymuştur.

Musa DUMAN

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması, Ertuğrul Yaman, Türk Dil Kurumu Yayınları, No: 742, Ankara 2000.

Türk dünyası arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla, Türk lehçeleri ve edebiyatları üzerinde yapılan çalışmalar, 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra daha da hızlanmıştır. Önceleri, tek lehçe üzerinde yapılan çalışmalar, daha sonra birden fazla lehçenin çeşitli özellikler bakımından karşılaştırılmasıyla devam etmiştir.

İşte, Ertuğrul Yaman tarafından hazırlanan, birden fazla lehçenin çeşitli özellikler bakımından karşılaştırılması esasına dayanan bu eserde, Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi söz dizimi bakımından incelenmiştir. "Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması" adlı çalışma, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmış ve Türk Dil Kurumu tarafından 2000 yılında yayımlanmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında, Muharrrem Ergin'in gramer metoduna bağlı kalınmış, Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın "Türkçede Söz Dizimi" adlı eseri temel kaynak kabul edilmiştir. Ayrıca, kelime grupları kısmı, Özbek dilci Prof. Dr. Nizamiddin Mahmudov tarafından kontrol edilmiştir.

Çalışma, "Giriş", "Kelime Grupları" ve "Cümle" olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. "Giriş" kısmında Türk Dili ve Lehçelerinin Kök Birliği, Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Etkilendiği Diller, Söz Dizimi ve Kelime Gruplarıyla İlgili Terim ve Yaklaşımlar konuları işlenmiştir. Türk dili ve lehçelerinin kök birliği başlığı altında lehçe, şive, diyalekt, nareçiyeye terimleri, Türk dili tarihi konuları işlenmiştir. Burada, Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile ilgili şu sonuca varılmıştır: "Demek ki adına ister dil ister lehçe denilsin, Türk dilinin kolları, aynı kökten çıkmış, tıpkı bir ağacın dalları gibidir. Çiçekler ve meyveler farklı olsa da gıda alınan toprak aynıdır. Türkiye Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi, vb. ayrı ayrı birer dil değil genel anlamdaki Türk dilinin lehçeleridir." Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Etkilendiği Diller başlığı altında, Türkiye Türkçesinin Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca, Moğolca, Ermenice, Rumca;